

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЛОБКО НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 929.53

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ
ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ
В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Центрі українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Піскун Валентина Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Центр українознавства філософського факультету

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Легун Юрій Вікторович,
завідувач кафедри етнології
Вінницького державного
педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського

кандидат історичних наук
Томазов Валерій В'ячеславович,
старший науковий співробітник
відділу української історіографії
та спеціальних історичних дисциплін
Інституту історії України НАН України

Захист відбудеться: “22 ” вересня 2008 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий “18 ” серпня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О.І. Божко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури (39 стор., 464 позиції), 10 додатків на 60 стор. Загальний обсяг дисертації складає 278 стор.

Вступ. Актуальність теми дослідження. Споконвіку людство прагнуло дізнаватися про минуле не тільки своєї землі, країни, але й про минуле своєї родини, роду. Ці знання передавалися нащадкам разом з сімейними архівами, реліквіями, інколи з усними легендами. Родинні цінності склали основу світогляду українського народу. Дослідження власного родоводу допомагає людині самовизначитися, що, у свою чергу, сприяє пробудженню національної свідомості, в підґрунті якої є усвідомлення причетності людини до роду і певної соціальної групи, що існують як факт особливої культурної системи.

Однією з прикметних особливостей українського сьогодення є відродження інтересу людей до своїх коренів, бажання якомога більше дізнатися про життя предків.

Відтворенням минулого родів, встановленням родинних зв'язків займається генеалогія. З відновленням державної незалежності України почався новий етап у розвитку української генеалогії. Демократизація суспільного і наукового життя, скасування обмежень на доступ до архівів і використання зарубіжних джерел, знайомство з працями істориків української діаспори – усе це дало можливість повному осмислити суть і призначення генеалогії, її місця в системі історичної науки. Нині актуальною є необхідність нового осмислення джерельної бази генеалогічних досліджень та впровадження сучасних підходів до пошуку, збирання, класифікації генеалогічних джерел.

Актуальність обраної теми обумовлена зростанням попиту на генеалогічні знання, в зв'язку з чим виникла потреба запровадження до наукового обігу нових генеалогічних джерел, інформаційний потенціал яких можна буде використати при дослідженні родоводів різних верств українського соціуму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках науково-дослідницьких тем Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Дослідження проблем українознавства в системі сучасних загальносвітових тенденцій розвитку націєтворчих концепцій” (№ 2000Б-010) та “Дослідження соціокультурних перетворень в історичному досвіді та сьогодення української спільноти” (№ 065БФ034 - 01).

Об'єктом дослідження є комплекс джерел з генеалогії різних верств українського соціуму, які накопичилися в період з початку XVII ст. до сьогодення.

Предметом дослідження є інформаційний потенціал генеалогічних джерел та його використання при реконструкції родоводів українців.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні джерел, що містять інформацію генеалогічного характеру та з'ясуванні їх інформаційного потенціалу для реконструкції родоводів українців.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати стан розробки проблеми в українській історіографії та визначити рівень її наукового осмислення;
- визначити рівень і повноту джерельного забезпечення досліджуваної проблеми;
- виявити джерела, що несуть найбільш цінну і концентровану інформацію генеалогічного змісту;
- класифікувати генеалогічні джерела;
- дати характеристику генеалогічних джерел різних верств населення та окреслити можливості їх застосування в реконструкції родоводів;
- узагальнити методику використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел українськими науковцями;
- розробити методику опрацювання основних генеалогічних джерел для реконструкції родоводів;
- окреслити етапи реконструкції родоводів;
- показати можливості використання різноманітних джерел, в яких генеалогічна інформація відклалася випадково, розробити методику виявлення цих джерел та використання їх у реконструкції родоводів.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи об'єктивності, історизму, всебічності й цілісності джерельного комплексу. Вони реалізовані шляхом застосування таких **методів**: загальнонаукових – історичного та логічного з притаманним їм аналізом та синтезом; загальноісторичних – проблемно-хронологічного, історико-генетичного, діахронічного, типологічного; джерелознавчих – евристичного, палеографічного, текстологічного, класифікації джерел.

Хронологічні межі дослідження. Нижня межа визначена появою перших форм фіксації інформації генеалогічного змісту, тобто запровадження метричної реформи Петром Могилою в 1648 р. та проведення перших переписів на території України (зокрема складання реєстру 1649 р.)

Верхня межа дослідження пов'язана з проголошенням незалежності України.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українській історіографії здійснено спробу спеціального комплексного дослідження інформаційного потенціалу генеалогічних джерел. Виявлено, класифіковано та систематизовано комплекс джерел, що містять інформацію генеалогічного характеру. З'ясовано ступінь репрезентативності та достовірності виявлених джерел. Поглиблено вивчення особливостей складання родоводів різних верств населення за допомогою різних типів джерел, узагальнено методику складання родоводів дослідниками в різні часи, розроблено власну методику складання родоводів українців.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання основних положень дисертаційного дослідження при проведенні генеалогічних досліджень різних верств населення. Зібраний матеріал та висновки можуть бути використані при викладанні вузівських курсів джерелознавства, архівознавства, історії України, спеціальних історичних дисциплін. Специфіка теми дозволяє застосувати матеріали дисертації у краєзнавчій роботі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені на III Міжнародному науковому Конгресі українських істориків

“Українська історична наука на шляху творчого поступу” (Луцьк, 2006 р.), міжнародній науковій конференції “Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ” (Ніжин, 2005 р.), міжнародній науковій конференції “Український досвід спільнотного згуртування” (Київ, 2006 р.), XII, XIV, XV наукових геральдичних конференціях (Львів, 2003, 2005, 2006 рр.), VI Сумській науковій історико-краєзнавчій конференції (2005 р.), Третіх Чишківських читаннях з історичної біографістики (Київ, 2007 р.).

Розроблена дисертантом “Робоча інструкція по виконанню запитів генеалогічного характеру” посіла третє місце в конкурсі науково-методичних робіт з архівознавства, документознавства, археографії за 2000 – 2001 рр., який проводив Державний комітет архівів України.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 12 наукових статтях, з яких 4 опубліковано у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України у галузі історичні науки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ – “Джерела, історіографія та методологія дослідження” – складається з трьох підрозділів, в яких аналізується ступінь наукової розробки проблеми та стан джерельної бази, а також обґрунтовано методологію та визначено категоріальний апарат дослідження.

У підрозділі 1.1. “Джерельна база дослідження” розглядається джерелознавче підґрунття дослідження. Для досягнення мети дисертаційного дослідження були опрацьовані документи, що зберігаються в фондах ЦДІА України у м. Києві, ЦДІА України у м. Львові, ЦДАВОВ України, Державних архівів Харківської, Сумської, Донецької, Волинської, Курської областей, Російського державного історичного архіву (РДІА), а також друковані та рукописні матеріали Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, Державної історичної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Короленка, бібліотеки фонду ім. О.Теліги, Чернігівського історичного музею ім. В.Тарновського.

З’ясовано, що джерельна база дослідження представлена основними типами історичних джерел: писемними, речовими та зображальними. Найвагомішу групу джерел, опрацьованих автором, складають писемні джерела, які в свою чергу можна виокремити в дві групи – опубліковані та неопубліковані.

Опубліковані джерела представлені друкованими виданнями дореволюційної Росії (“Киевская старина”, “Черниговские губернские ведомости”, “Епархиальные ведомости” різних губерній тощо), працями О.Лазаревського, В.Модзалевського, Г.Милорадовича та інших дослідників.

У багатьох фондах відклався значний за обсягом та ступенем інформативності масив документів, що містять інформацію генеалогічного змісту. Найцінніші джерела зберігаються в фондах духовних консисторій, правлінь, релігійних установ (окремих церков, монастирів, навчальних закладів) та фондах органів державної влади та управління (виконкоми рад). Це – метричні книги, сповідні відомості, книги реєстрації актів цивільного стану, які містять відомості про час, місце

народження, шлюбу та смерть людини, а також дають можливість відтворити “мережу” родинно – свояцько – дружніх відносин у родині. З’ясовано, що інформаційний потенціал цих джерел дозволяє досліджувати родоводи усіх верств українського соціуму.

У архівосховищах України зберігаються обліково – статистичні документи, які містять генеалогічно-біографічну інформацію з урахуванням родинних зв’язків. Це – люстрації, компути та ревізії козацьких полків, загальноросійські ревізії, посімейні списки тощо.

На підставі виявлених документів можна реконструювати родоводи усіх суспільних верств українців. Так, у фондах казначейств, волосних та повітових правлінь, рекрутських присутствій виявлено багато документів з інформацією про склад селянських родин. Матеріали з генеалогії міщан та купецтва відклалися в фондах міських дум, магістратів, ратуш, управ. Документи, що зберігаються в фондах духовних консисторій, правлінь та релігійних установ, є базовими при дослідженні родоводів духовенства.

Представницький комплекс документів з генеалогії козацько-старшинських і дворянських родів відклався у фондах губернських та повітових дворянських депутатських зібрань, повітових предводителів дворянства, які зберігаються в обласних архівах України та у фонді “Департаменту Герольдії Правительствующого Сената” (РДІА, Ф. 1343), у фонді В.Модзалевського (ІР НБВУ, Ф. 2, спр. 15591 – 19007) та колекції О.Лазаревського (ІР НБВУ, Ф. 1, спр. 50375 – 70263).

Опрацьовано матеріали з генеалогії шляхетських родин у ЦДІАЛІ України. Це фонди Крайового та Станового комітетів, Галицького намісництва. У них виявлено справи про підтвердження шляхетства, документи з генеалогічними таблицями, альбоми гербів.

Для з’ясування джерельної бази радянського періоду проаналізовано фонди органів влади, установ (виконкоми рад, колгоспи, статистичні бюро, комнезами та ін.).

Отже, охарактеризована джерельна база дослідження є різноманітною й дозволила вирішити поставлені завдання комплексного дослідження інформаційного потенціалу генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях. Вона представлена різнорідними документами, що дає змогу реконструювати родоводи українців. Виявлені генеалогічні джерела є достатньо інформативними й мають високий рівень достовірності.

У підрозділі 1.2. *“Історіографія дослідження”* розглянуто стан розробки досліджуваної теми, визначено основні етапи у розвитку історіографії генеалогічної думки з даної проблеми.

У ході дослідження з’ясовано, що генеалогія виникла внаслідок утилітарних потреб людства у відтворенні родинної історії для обґрунтування права на владу, привілеї та власність. Підтвердженням цих прав слугували джерела, в яких відклалися інформація генеалогічного змісту. У кожен епоху створювалися різноманітні генеалогічні джерела. Джерельна база українських генеалогічних досліджень почала формуватися ще в часи Київської Русі. Від

появи перших писемних джерел і до кінця XVIII ст. спостерігаємо паралельні процеси накопичення генеалогічного знання та його узагальнення переважно з практичною метою. У подальші періоди генеалогічні джерела ставали підґрунтям для написання узагальнювальних праць. Загалом у розвитку генеалогічної думки з питання дослідження інформаційного потенціалу генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях нами виділено такі етапи.

Перший етап охоплює XVII ст. – поч. XVIII ст. У цей час генеалогічні джерела, зокрема такі, як літописи, пом'яники, використовували переважно з практичною метою – підтвердження права власності, влади, соціального становища. З кінця XVII ст. до інформаційного потенціалу літописів почали звертатися також для розв'язання політичних проблем. Ці дослідження на час їх створення мали історіографічне значення. Оскільки в них згадуються князівські імена і навіть цілі фрагменти князівських генеалогій, то вже в ті часи їх використовували як джерела генеалогічної інформації з практичною метою¹. Отже, основи знань про джерела та дослідницьку базу з генеалогії були закладені в XVII – поч. XVIII ст.

У цей же період відбувався процес нагромадження нового документального матеріалу, який пізніше був використаний у генеалогічних дослідженнях. Так, упродовж другої половини XVI – поч. XVIII ст. починає формуватися нова соціальна верства – козацька старшина, яка прагнула отримати більше привілеїв і маєностей, що надавалися гетьманською та царською владою шляхом отримання відповідних грамот на маєності та привілеї. Як генеалогічні джерела ці документи були затребувані у другій половині XVIII ст. у зв'язку з інкорпорацією української шляхти до польської шляхти та російського дворянства. На другому етапі – друга половина XVIII ст. – поч. XIX ст. – генеалогічні дослідження проводилися переважно з утилітарною метою – для доказу шляхетського походження та для соціального самоутвердження української еліти в Російській імперії. Започатковано також наукові узагальнення генеалогічних джерел.

На третьому етапі – сер. XIX ст. – до 1917 р. – наукове опрацювання джерел з метою використання їх інформаційного потенціалу для дослідження родоводів привілейованих верств населення почало переважати. Практична робота спонукала до розширення джерельної бази генеалогічних досліджень, які з середини XIX ст. проводяться переважно з науковою метою. Одними з перших почали використовувати з науковою метою генеалогічні джерела М.Максимович, М.Маркевич, О.Лазаревський, Г.Милорадович, В.Модзалевський.

Четвертий етап – радянський (30 – 80 рр. XX ст.) – позначений впливом тоталітарної ідеології на всі сфери життя. Зі встановленням в Україні радянської влади почалося згортання генеалогічних досліджень. До 40-х рр. XX ст. генеалогія сприймалася як класова дисципліна, що служила інтересам заможних верств населення. Тому генеалогічні дослідження проводилися епізодично. Проте українські генеалогічні дослідження не припинялися завдяки вченим, які працювали

---

¹ Див.: Войтович Л. "Teraturgema" Афанасія Кальнофойського як джерело з генеалогії князівських родин. – Львів, 2000; Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх. – К., 1992.

в еміграції. Проблемами української генеалогії в еміграції займалися О.Оглоблин, В.Сенютович-Бережний, Л.Винар².

Характеризуючи стан досліджень генеалогічних джерел радянськими дослідниками, слід зазначити, що до кінця 1970-х рр. їх інформаційний потенціал не досліджувався, за винятком праць С. Веселовського, А.Зими́на, М.Бичкової³. Частково окремі генеалогічні джерела описувалися в контексті характеристики інших джерел у наукових працях з історичної демографії, біографістики, краєзнавства. Отже, радянський етап у розвитку генеалогічної думки з досліджуваної теми характеризується вибірковістю підходів до використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел для висвітлення окремих періодів історії, проблем розвитку суспільства.

З початку 90-х рр. ХХ ст. спостерігаємо помітне зростання дослідницького інтересу до джерельної бази генеалогічних досліджень, що конкретизувалося появою праць Н.Яковенко, Л.Войтовича та проведенням перших генеалогічних читань пам'яті В.Модзалевського. Матеріали цих читань увійшли до збірки доповідей «Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика» і містять багато статей, присвячених питанням джерельної бази генеалогічних досліджень. Окреме місце в дослідженні інформаційного потенціалу генеалогічних джерел належить працям Ю.Легуна, В.Томазова. Інформаційний потенціал окремих генеалогічних джерел характеризували дослідники І.Верба, Г.Казьмирчук, В.Кривошея, Г.Папакін, І.Скочиляс, О.Целуйко, М.Щербак та ін⁴.

Таким чином, в українській історіографії інформаційний потенціал генеалогічних джерел та методика його використання в реконструкціях родоводів досліджувалися недостатньо, відтак вони і стали предметом дослідження.

У підрозділі 1.3. *“Методологія дослідження”* викладено основні методологічні засади, принципи та методи, на основі яких здійснювалося дослідження.

Однією з важливих методологічних проблем є визначення категоріального апарату дослідження. З цією метою узагальнено визначення генеалогії як науки дослідниками. Поділяємо думку В.Кобріна про те, що генеалогія – історична дисципліна, яка займається вивченням і складанням родоводів, з'ясуванням походження окремих родів, родин, осіб і виявленням родинних зв'язків у тісній єдності зі встановленням основних біографічних фактів, відомостей про діяльність, соціальний статус і майно⁵. На нашу думку, генеалогія є не тільки прикладною

---

² Див.: Оглоблин О. Люди Старої України – Мюнхен, 1959. – 327 с.; Винар Л. Питання походження полковника Максима Кривоноса // Український історик. – 1971. – № 3 – 4. – С. 23 – 35; Сенютович-Бережний В. Рід і родина Виговських // Український історик. - 1970. – № 1 – 3. – С. 149 – 167.

³Веселовский С. Акты Русского государства в 1505-1526 гг. – М., 1975; Зимин А. Тысячная книга 1556 г. и Дворовая тетрадь 50-х гг. XVII в. – М. - Л., 1950; Бычкова М. Родословные книги XVI – XVII вв. как исторический источник. – М., 1975.

⁴ Верба І. Матеріали з української генеалогії в Київському архіві Олександра Оглоблина // Архіви України. – 2000. - № 4 – 6; Казьмирчук Г. Село Кальник: поступ до промислового суспільства (кінець XVIII - на початку ХХ ст.). Зошит № 1. Документи з історії села. – К., 2005; Кривошея В. Персональний склад та генеалогія козацької старшини (1648 – 1782): Дис. ... доктора іст.наук: 07.00.06. – Київ, 2005; Щербак М. Матеріали жандармсько-поліцейських та судових органів царизму як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (к.ХІХ ст.- 1917 р.): Дис. ... доктора іст. наук. – К., 1993.

⁵ Кобрин В. Перспективы развития генеалогических исследований // Генеалогические исследования: Сб. науч. тр. – М., 1994. – С.25 – 26.

дисципліною, а й виступає як історична дисципліна, дані якої є необхідним елементом розкриття історичного процесу.

У дослідженні подано визначення понять: генеалогічно–біографічна інформація – відомості про ім'я, прізвище, дату, місце народження, шлюбу, смерті, а також про родинно – свояцько – дружні відносини, майновий стан, соціальний статус представників роду; реконструкція родоводів – збір генеалогічної інформації про представників досліджуваного роду, систематизація, оформлення її у вигляді поколінних розписів, генеалогічних таблиць; родовід – документально підтверджена сукупність генеалогічно - біографічних відомостей про представників одного роду з зазначенням ступенів спорідненості за прямою чоловічою лінією.

Сучасні дослідники використовують результати генеалогічних досліджень як основу для історико – біографічних розвідок. У той же час генеалоги свої родовідні розписи наповнюють біографіями членів роду. Генеалогія та біографістика знаходяться в тісному взаємозв'язку, і останні біографічні та генеалогічні розвідки все частіше стають результатом історико–генеалогічно –біографічних досліджень.

З'ясовуючи і досліджуючи історіографічну базу дослідження, зроблено висновок, що вона є достатньо широкою для розгляду проблеми. Існуюча джерельна база дає можливість виявити генеалогічні джерела, з'ясувати їх якісне та кількісне наповнення генеалогічно-біографічною інформацією та розробити методіку проведення на їх підставі генеалогічних досліджень. Застосовані методологічні підходи, принципи та методи дозволили об'єктивно розглянути тему дослідження.

Другий розділ дисертації “Особливості фіксації генеалогічної інформації та її використання при дослідженні родоводів українців” складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто особливості класифікації генеалогічних джерел та охарактеризовано інформаційний потенціал метричних книг, книг реєстрації актів цивільного стану, сповідних відомостей, обліково-статистичних матеріалів, клірових відомостей, родовідних книг, обивательських книг, фільтраційних справ та ін.

У підрозділі 2.1. *“Особливості класифікації генеалогічних джерел”* проаналізовано різні підходи до класифікації генеалогічних джерел. Свою схему класифікації генеалогічних джерел запропонував Ю.Легун. Дослідник поділив генеалогічні документи на чотири групи: джерела церковного, адміністративно – державного, господарського та судово–поліцейського походження⁶. В.Томазов поділяє усі джерела, що містять інформацію генеалогічного змісту, на три групи: 1) Власне генеалогічні, що спеціально слугують для фіксації генеалогічної інформації з метою доказів. 2) Допоміжна генеалогічна документація, яка містить генеалогічну інформацію як необхідну, але побічну, допоміжну відносно головної мети документа. 3) Інша документація, де генеалогічна інформація відклалася випадково⁷.

Основним критерієм групування генеалогічних джерел слугували зміст та їхнє інформативне наповнення. Найбільш вдалою, вважаємо, є класифікація генеалогічних джерел за соціальною ознакою, тобто наявністю у документі інформації про приналежність людини до певного прошарку суспільства..

⁶ Легун Ю. Генеалогія селян Подільської губернії: джерела. — Вінниця, 2005. – С. 421 – 423.

⁷ Томазов В. Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.) – К., 2006. – С. 176.

Спираючись на цей критерій, ми пропонуємо розрізняти джерела за соціальною стратифікацією на:

1) Універсальні – це документи, які не мають соціально вираженого характеру і є загалом носіями генеалогічної інформації про родини для всіх верств населення (метричні книги, книги реєстрації актів цивільного стану, сповідні відомості, первинні іменні бланки перепису 1897 р., судово-слідча документація);

2) Станові – специфічні документи, які містять інформацію тільки з генеалогії певних верств населення та соціальних груп радянського суспільства, які проживали на території України з сер. XVII ст. до сьогодення. Це, зокрема, джерела з генеалогії селян (ревізські казки, посімейні списки), дворян (родовідні книги, справи про підтвердження дворянства), духівництва (клірові відомості, документація візитацій), міщан (обивательські книги), військовослужбовців (формулярні списки). Окрему групу становлять джерела з генеалогії соціальних груп радянського суспільства (домові книги, судово-слідча документація). Отже, формування джерельної бази генеалогічного дослідження залежить від соціальної належності особи та доби, в яку вона діяла.

У підрозділі 2.2. *“Універсальні генеалогічні джерела”* з’ясовано, що джерелами, що містять найбільш цінну та концентровану інформацію генеалогічного змісту і загальні для всіх верств населення, є метричні книги, шлюбні обшуки, книги реєстрації актів цивільного стану, сповідні відомості. Розглянуто особливості запровадження метричних книг церков та сповідних відомостей на території України і з’ясовано, що вперше зразки метричної реєстрації та обліку православного населення запропонував митрополит Петро Могила у *“Требнику”* (1646 р.). Його послідовниками були Антоній Винницький, Йосип Шумлянський та Варлаам Ясинський.

Проведено текстологічний аналіз записів у метричних книгах, створених у період з 1687 по 1920 рр. та встановлено, що, незважаючи на те, що священники користувалися різними формулами метричних записів, за їх допомогою можна з’ясувати головні дати в житті людини (народження, шлюб, смерть) та дослідити родинні зв’язки. Аналогічну інформацію містять книги реєстрації цивільних актів, що були запроваджені після встановлення радянської влади на території України.

За допомогою записів, зроблених у сповідних відомостях, можна з’ясувати імена, прізвища, вік сповідальників та склад родини. До універсальних генеалогічних джерел також відносимо бланки перепису 1897 р., судово-слідчі справи.

У підрозділі 2.3. *“Дослідження родоводів українського соціуму”* охарактеризовано інформаційний потенціал тих генеалогічних джерел, на підставі яких можна реконструювати родоводи різних станів, прошарків українського соціуму. Розширено висновок про те, що при дослідженні родоводів непривілейованих станів у першу чергу необхідно звертатися до матеріалів загальноросійських ревізій, посімейних списків. Окрім того, в фондах рекрутських присутствій, волосних та повітових управ знаходяться документи з відомостями біографічно-генеалогічного змісту про селян. З’ясовано, що специфічними джерелами для реконструкції родоводів міщан та купецтва є свідоцтва на торгівлю, цехові книги, обивательські (городові) книги. Первинним джерелом для складання родоводів українського духовенства є клірові відомості (для православних

священиків) та документація візитацій, шематизми (для греко-католицьких парохів). Встановлено, що базовими джерелами для дослідження родоводів привілейованих станів є родовідні книги, Книги Шляхти, списки дворян, послужні формуляри, справи про підтвердження дворянства, родинні хроніки.

Окрему групу станових генеалогічних джерел становлять джерела, які були створені за радянських часів і в яких відклалася інформація з генеалогії різних соціальних груп радянського суспільства. Це – списки виборців та позбавлених виборчих прав, домові книги, фільтраційні справи, судово-слідча документація, особові справи (анкети, автобіографії) працівників державних установ та ін.

Таким чином, в різноманітних архівосховищах України відклався великий масив джерел, які містять генеалогічну інформацію і на підставі якої можна досліджувати родоводи різних верств населення.

У третьому розділі “Використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел в історичних дослідженнях” узагальнено досвід попередників з використання інформаційного потенціалу джерел, які містять інформацію генеалогічного змісту, та викладено власну методику реконструкції родоводів.

У підрозділ 3.1. *“Теоретичні та практичні засади складання родоводів”* аналізуються праці, в яких порушено питання методики генеалогічних досліджень. Найбільший внесок у методику генеалогічних досліджень був зроблений В.Модзалевським та О.Оглоблиним. Нами опрацьовано особові фонди цих дослідників і з’ясована їхня творча лабораторія. Основу джерельної бази досліджень В.Модзалевського складають архівні документи (послужні списки, справи про дворянство), рукописні матеріали різних монастирів, родовідні книги Чернігівського, Київського намісництв, друковані видання, матеріали з фамільних архівів.

Підґрунтям генеалогічних досліджень О.Оглоблина були праці В.Модзалевського, О.Лазаревського, Г.Милорадовича, В.Лукомського та ін., архівні справи, листування з нащадками.

З’ясовано, що їх методи складання родоводів можуть бути в нагоді при реконструкції родоводів привілейованих верств населення.

Встановлено, що в працях наших попередників лише частково описано методику використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел при реконструкції родоводів. Зокрема, дослідники більше уваги приділяють способам фіксації родовідного матеріалу та оформленню результатів генеалогічного дослідження.

У підрозділі 3.2. *“Способи реконструкції родоводів”* викладено власні методи використання та фіксації отриманої інформації, яка дає можливість реконструювати родоводи усіх верств населення. Процес реконструкції родоводів поділено на три етапи. Метою першого – підготовчого – є збір відомої генеалогічно-біографічної інформації та визначення джерельної бази реконструкції родоуду. Для досягнення цієї мети з’ясовуються такі відомості: імена, прізвища живих і померлих представників роду; їхні дати народження, шлюбів, смерті; місце проживання (якщо переїжджали – то звідки, куди і коли); соціальний статус; національність, віросповідання; бажано з’ясувати, до якого церковного приходу відносилось село і прихожанами якої церкви були представники роду. Основним завданням другого

етапу є опрацювання головних і допоміжних джерел, що містять інформацію генеалогічного змісту з метою з'ясування дат народження, шлюбів та смертей представників роду та встановлення родинних зв'язків. Базовими джерелами при складанні родоводів є метричні книги, сповідні відомості, ревізські казки, так як вони охоплюють широке коло різних верств населення і на їх підставі можна отримати інформацію про головні дати життя людини та її родинне оточення. Для уніфікації первинної та виявленої генеалогічної інформації про рід та представників роду запропоновано створювати генеалогічну інформацію про рід та генеалогічні картки на кожну родину цього роду. Метою останнього етапу є складання родоводу та оформлення отриманої генеалогічної інформації у вигляді родовідних дерев, родовідних розписів або генеалогічних таблиць.

Отже, інформаційний потенціал генеалогічних джерел уже давно використовувався дослідниками при висвітленні окремих періодів історії та в наукових працях з демографії, біографістики, краєзнавства. З цією метою удосконалювалася методика пошуку та опрацювання джерел, що сприяло розширенню як самої джерельної бази, так і вдосконаленню методики складання родоводів.

У результаті проведеного дослідження автор дійшов таких **висновків**, які виносяться на захист:

– З'ясовано, що попри те, що деякі аспекти проблеми вивчалися, зокрема джерела з генеалогії селян, князівських, козацько-старшинських родоводів, інформаційний потенціал генеалогічних джерел комплексно не проаналізовано, недослідженим залишається і питання використання різноманітних джерел для реконструкції родоводів різних верств українського суспільства. Загалом у розвитку історіографії генеалогічної думки з даної проблеми нами виділено п'ять етапів.

– З метою кращого вирішення поставлених завдань розширено категоріальний апарат дослідження, зокрема узагальнено трактування генеалогії як науки, прослідковано взаємозв'язок генеалогії з біографістикою, подано визначення генеалогічно-біографічної інформації родоводу, реконструкції родоводу.

– Джерельна база дисертаційної роботи є достатньою для вирішення поставлених завдань. З'ясовано, що виявлені генеалогічні джерела достатньо інформативні й мають високий рівень достовірності, їх інформаційний потенціал дає можливість реконструювати родоводи українців. Проте, ця інформація розпорошена по численних фондах і до того ж мало опрацьована з точки зору використання її при реконструкції родоводів та в історичних дослідженнях. Також слід зазначити, що джерельна база дослідження збереглася нерівномірно, що пояснюється масовою втратою документів під час соціальних та природних катаклізмів, а також через існуючу в СРСР систему ціннісної фільтрації документів.

– Встановлено, що генеалогічні джерела між собою різняться якістю та кількістю представленої в них генеалогічної інформації. Серед них є джерела, що несуть найбільш цінну та концентровану інформацію генеалогічного змісту і такі, в яких генеалогічна інформація відклалася побіжно або ж вона є допоміжною і може вказати напрямок пошуку необхідної інформації. До джерел, що містять найбільш цінну та концентровану інформацію генеалогічного змісту і є загальними для всіх

верств населення, відносимо метричні книги, сповідні відомості, книги реєстрації актів цивільного стану.

– Узагальнено класифікацію генеалогічних джерел у практиці попередників та запропоновано власний підхід до класифікації генеалогічних джерел. При цьому основним критерієм групування слугують зміст та інформативне наповнення генеалогічного джерела. Найбільш вдалою є класифікація генеалогічних джерел за соціальною ознакою, тобто наявністю у документі інформації про приналежність людини до певного прошарку суспільства. За цією ознакою виокремлено дві групи джерел – універсальні та станові.

– Охарактеризовано генеалогічні джерела різних верств населення. Розширено висновок про те, що при дослідженні родоводів непривілейованих станів у першу чергу необхідно звертатися до матеріалів загальноросійських ревізій, посімейних списків. Специфічними джерелами для реконструкції родоводів міщан та купецтва є свідоцтва на торгівлю, цехові книги, обивательські книги. Первинним джерелом для складання родоводів українського духовенства є клірові відомості (для православних священиків) та документація візитацій, шематизми (для греко-католицьких парохів). Джерельна база князівських, шляхетських, козацько-старшинських, дворянських родоводів представлена такими джерелами, як родовідні книги, Книги Шляхти, послужні формуляри, справи про дворянство, родинні хроніки, друковані праці О.Лазаревського, Г.Милорадовича, В.Модзалевського та ін.

– Узагальнено методику використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел при реконструкції родоводів, описану в працях наших попередників. Дослідники більше уваги приділяють способам фіксації родовідного матеріалу та оформленню результатів генеалогічного дослідження. З'ясовано джерельну базу, якою користувалися В.Модзалевський та О.Оглоблин при складанні родоводів, та використані ними методи фіксації отриманої інформації (картки, поколінні розписи, генеалогічні схеми).

– Розроблено власну методику використання різних джерел, в основі якої є виявлення в джерелах інформації генеалогічного змісту, відповідно до кожної верстви українського соціуму, а також у комплексному використанні інформаційного потенціалу таких джерел, як метричні книги, ревізійні казки, сповідні відомості та запропоновано власний варіант збору та уніфікації первинної та виявленої під час опрацювання архівних джерел генеалогічної інформації. Це створення генеалогічної інформації про рід та генеалогічної картки на родину.

– Окреслено основні етапи реконструкції родоводів: 1) Підготовчий – збір відомої генеалогічно-біографічної інформації та з'ясування джерельної бази, на якій буде проводитися генеалогічне дослідження. 2) Опрацювання архівних джерел, що містять інформацію генеалогічного змісту. 3) Фіксація та оформлення результатів генеалогічного дослідження. Інформативними, компактними та зручними способами збереження та фіксації інформації про представників роду є поколінні розписи, так як вони дають можливість занотувати не тільки дати головних життєвих віх людей, а й основні біографічні відомості про них.

– З'ясовано, що архівосховища України містять багато документів, у яких генеалогічна інформація відклалася випадково. Це, наприклад, документи про

військову службу, виборча, судово-слідча документація. Українські архівосховища, наукові бібліотеки володіють великим комплексом генеалогічних джерел, інформаційний потенціал яких дає можливість проводити дослідження родоводів усіх верств населення. А тим самим сприяє формуванню історичної пам'яті конкретної людини, родини й українського соціуму взагалі.

Публікації, що відображають основні положення дисертації:

1. Генеалогічні дослідження: минуле і сучасне // Українознавство-2002. Календар-щорічник. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – С. 99–103.
2. Особливості складання родоводу за допомогою метричних книг (методика дослідження) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Українознавство. – Вип. 7. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 21–24.
3. До питання про зв'язок генеалогії та біографістики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Українознавство. – Вип. 10. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – С. 26–30.
4. Матеріали Генерального опису Лівобережної України (1765 – 1769 рр.) як генеалогічне джерело // Історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 60 – 68.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

5. Генеалогічні дослідження як перспективний напрямок роботи ДАСО // Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Державного архіву Сумської області. – Суми, 2000. – С. 1-18.
6. “Черниговские губернские ведомости” як джерело генеалогічної інформації // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Вип. IV. – Львів, 2004. – С. 87–90.
7. Внесок В.Л. Модзалевського в розвиток української генеалогії: методика складання родоводів українського дворянства // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Вип. V. – Львів, 2006. – С. 35 – 44.
8. З історії переписів на території України // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 88 – 92.
9. З плеяди березильців // Матеріали шостої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2005. – С. 183 – 188.
10. Пам'ять роду як вияв первинних форм згуртування українців // Український досвід спільнотного згуртування. Матеріали міжнародної наукової конференції. 26 жовтня 2006 року. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2006. – С. 336 – 346.
11. Робоча інструкція по виконанню запитів генеалогічного характеру. – Суми, 2001. – 13 с.
12. Родовід Михайла Полієвктовича Верхацького // Михайло Верхацький. 100. / Лабінський М., упоряд. – К.: Проза, 2004. – С. 21–24.

АНОТАЦІЯ

Лобко Н.В. Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

У дисертації вперше в українській історіографії здійснено спробу спеціального комплексного дослідження інформаційного потенціалу українських генеалогічних джерел. Розширено категоріальний апарат дослідження, зокрема, вперше подано визначення генеалогічно – біографічної інформації, родоводу, реконструкції родоводів. Виявлено, класифіковано та систематизовано комплекс джерел, що містить інформацію генеалогічного характеру. З'ясовано ступінь репрезентативності та достовірності виявлених джерел і зроблено висновок, що вони є достатньо інформативними й мають високий рівень достовірності, їх інформаційний потенціал дає можливість реконструювати родоводи українців.

Узагальнено методику використання інформаційного потенціалу генеалогічних джерел українськими науковцями та розроблено власну методику використання різних джерел, в основі якої є виявлення в джерелах інформації генеалогічного змісту відповідно до кожної верстви українського соціуму, а також у комплексному використанні інформаційного потенціалу таких джерел, як метричні книги, ревізькі казки, сповідні відомості та запропоновано власний варіант збору та уніфікації первинної та виявленої під час опрацювання архівних джерел генеалогічної інформації, окреслено основні етапи генеалогічного пошуку.

Ключові слова: генеалогія, джерелознавство, родовід, генеалогічні джерела, метричні книги церков, ревізькі казки, сповідні відомості, переписи населення, інформаційний потенціал.

АННОТАЦИЯ

Лобко Н.В. Информационный потенциал украинских генеалогических источников и его использование в исторических исследованиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 – историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

В диссертации впервые в украинской историографии комплексно исследуется информационный потенциал генеалогических источников. В процессе анализа развития историографии генеалогической мысли по данной проблеме было выяснено, что информационный потенциал генеалогических источников использовался с практической целью (для подтверждения прав на власть, привилегии и собственность), политической – для социального самоутверждения украинской элиты в Российской империи, позже с научной целью.

Расширено категориальный аппарат исследования, проанализированы разные определения генеалогии как науки, впервые дано определение генеалогично-биографической информации, родословной, реконструкции родоводов.

Выявлено, классифицировано и систематизировано комплекс источников, которые содержат информацию генеалогического содержания. Автором рассмотрена степень репрезентативности и достоверности выявленных источников и сделан вывод о том, что информационный потенциал этих источников дает возможность реконструировать родословные украинцев. Однако эта информация находится в различных документах и, к тому же, недостаточно обработана с точки зрения использования ее для реконструкции родословных и в исторических исследованиях.

Отмечены особенности составления родословных разных слоев населения с помощью различных типов источников. Обобщена методика использования информационного потенциала генеалогических источников украинскими учеными. Изучена источниковая база, которой пользовались при составлении родословий известные украинские генеалоги В.Л. Модзалевский и А.П. Оглоблин и сделаны выводы, что их методы составления родословных можно использовать при реконструкции родословных привилегированных слоев населения.

Разработана собственная методика использования различных источников, основу которой составляет выявление в источниках информации генеалогического содержания, относительно каждого сословия украинского социума, а также комплексное использование информационного потенциала таких источников, как метрические книги церквей, исповедные ведомости, ревизские сказки. Автором также предложено собственный вариант сбора и унификации первичной и выявленной во время обработки архивных источников генеалогической информации. Выделены основные этапы генеалогического поиска.

Ключевые слова: генеалогия, источниковедение, родословная, генеалогические источники, метрические книги церквей, ревизские сказки, исповедные ведомости, переписи населения, информационный потенциал.

SUMMARY

Lobko Natalia. “Information Potential of Ukrainian Genealogical Sources and Its Use in Historical Researches”. – The manuscript.

A thesis for obtaining a degree of a candidate of historical sciences on speciality 07.00.06 - Historiography, Sources Study and special historical disciplines. - Taras Shevchenko Kyiv National University. - Kyiv, 2008.

In the thesis the first in Ukrainian historiography attempt of special complex researches into information potential of Ukrainian genealogical sources is made. The author expands the categorical device of researches, in particular the author makes a definition of genealogy as a science and for the first time gives a definition of family – biographical information. She finds out, classifies and systematizes the complex of sources which contains information of genealogical character. The author elucidates the degree of representativeness and reliability of displayed sources and makes the conclusion that they

are rather informative and have a high level of reliability, their information potential gives an opportunity to restore Ukrainians' family trees.

The author generalizes the methods of using information potential of genealogical sources by Ukrainian scientists and works out her own methods of using different sources, in the base of which there is display of information of genealogical content in the sources according to each section of Ukrainian society, and also in complex using of potential such sources as birth records books, “revizskie skazki”, “ispovednye vedomosti” and suggests her own version of gathering and unification of initial information and one found out during investigation of archive sources of genealogical information, describes basic stages of genealogical quest.

Key words: genealogy, family tree, genealogical sources, birth records books, inspection “tales”, “revizskie skazki”, “ispovednye vedomosti”, population records, information potential.